

Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

> Retouradres Postbus 20350 2500 EJ Den Haag

De Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Bezoekadres:
Parnassusplein 5
2511 VX Den Haag
T 070 340 79 11
F 070 340 78 34
www.minvws.nl

Ons kenmerk
PG/CI-2983024

Bijlagen
3

Uw brief

Datum 26 januari 2010
Betreft activiteiten rond de aanpak van Q-koorts

*Correspondentie uitsluitend
richten aan het retouradres
met vermelding van de datum
en het kenmerk van deze
brief.*

Geachte voorzitter,

Met deze brief informeren wij u over de activiteiten rond de aanpak van Q-koorts. In het Algemeen Overleg van 13 januari 2010 hebben wij uw Kamer toegezegd om schriftelijk uiteen te zetten waarom op grote melkgeiten- en schapenbedrijven die besmet zijn met Q-koorts, drachtige dieren worden geruimd terwijl op kleine bedrijven, zoals kinderboerderijen volstaan kan worden met hygiënemaatregelen. In deze brief zetten wij het huidige beleid en de overwegingen nogmaals op een rij. Verder beantwoorden wij de schriftelijke vragen die de commissie Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit ons heeft gesteld op 21 januari 2010 (kenmerk 2010Z01061/2010D03169).

Stand van zaken ruiming (d.d. 26 januari 2010)

Op dit moment zijn 63 melkgeitenbedrijven en 1 melkschapenbedrijf besmet verklaard op grond van het tankmelkonderzoek. Op alle 64 bedrijven zijn de drachtige dieren geruimd (36.857 dieren).

De commissie Vaarkamp-Ohl constateert dat de vierde week van de ruiming een toenemende mate aan routine laat zien. De VWA-teams zijn goed op elkaar ingespeeld en volgen het vastgestelde patroon nauwkeurig. De zorg voor voldoende dierenwelzijn is duidelijk geïnternaliseerd. De Commissie heeft niets gezien wat het dierenwelzijn vermindert, maar maakt zich wel zorgen over het mensenwelzijn. De psychische belasting die het doden van dieren op massale schaal met zich meebrengt, gecombineerd met de tragedie die de ruiming telkenmale voor de geitenhouders betekent en die duidelijk merkbaar is voor de VWA-teams, is groot en neemt toe. Ook al lijkt dit alles onvermijdelijk, het dierenwelzijn staat niet los van het mensenwelzijn en het is dus zaak om op beide te letten.

Q-koorts in perspectief

Recent onderzoek van het RIVM laat zien dat bij twee procent van de bevolking antistoffen tegen Q-koorts worden aangetroffen. Dat betekent dat deze mensen ooit in aanraking zijn geweest met de Q-koortsbacterie. Onderzoek uit de jaren negentig liet bovendien zien dat bij 10 procent van de katten en bij 13 procent van de honden antistoffen werden aangetroffen.

Q-koorts kwam dus wijdverbreid voor in Nederland bij dieren en leidt ook tot infecties bij mensen. Het aantal meldingen van patiënten tot 2007 was

desondanks zeer beperkt, gemiddeld minder dan twintig per jaar. Dit is te verklaren door het feit dat de meerderheid van de infecties zonder enige ziekteverschijnselen verloopt, en deels ook omdat er in het verleden weinig werd getest op Q-koorts.

Ons kenmerk
PG/CI-2983024

Q-koorts sinds 2007

In 2007 werden we in Nederland geconfronteerd met 140 gemelde patiënten in de omgeving van Herpen in Brabant. De oorzaak van deze verheffing van het aantal meldingen was op dat moment niet duidelijk. Het aantal patiënten spreidde zich vervolgens geografisch uit steeg tot bijna 1.000 in 2008 en tot ruim 2.300 in 2009. In 2008 overleed één Q-koortspatiënt en in 2009 overleden zes mensen met Q-koorts. Deze situatie is niet eerder in Nederland of ergens anders ter wereld gezien.

Uit de wetenschappelijke literatuur is bekend dat de *Coxiella burnetii* lange tijd overleeft in het milieu. Q-koorts komt endemisch voor in Nederland bij veel verschillende diersoorten. In 2008 bestond er een vermoeden dat er een verband bestond tussen de toegenomen humane infecties en abortusproblematiek op melkgeiten- en melkschappenbedrijven waarvan *Coxiella burnetii* de veroorzaker was. Niemand kon echter met zekerheid zeggen of de bron van de humane infecties gezocht moest worden bij de melkgeiten en de melkschappen en of dit de enige bron was, zie daarvoor ook het nieuwsbericht van het RIVM van 5 maart 2008.

Op 22 juli 2008 vond een internationaal congres plaats, georganiseerd door het Centrum Infectieziektebestrijding van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu en de Gezondheidsraad. Tijdens het congres bleek dat nog veel kennis ontbrak, niet alleen over Q-koorts in algemene zin, maar ook over de precieze oorzaak van de in Nederland optredende ziektegevallen. De uitkomst van het congres beperkte zich vooral tot de aanbeveling om de epidemiologie van de uitbraak goed te blijven monitoren.

In de periode 2008/2009 werd steeds duidelijker dat grote melkgeiten- en schapenhouderij een belangrijke bron van de huidige verheffing van de ziekte bij de mens was. Ondanks diverse veterinaire maatregelen, waaronder vaccinatie en hygiëne- en mestmaatregelen, bleef het aantal patiënten stijgen.

Vaccinatie van dieren lijkt op dit moment de beste optie om duurzaam en op termijn besmetting met Q-koorts bij mensen te beperken. Voor het jaar 2010 biedt vaccinatie geen volledige oplossing. In 2009 is wel al verplicht gevaccineerd in het kerngebied in en rond Brabant, maar vanwege de beperkte beschikbaarheid van het vaccin niet in heel Nederland en niet altijd voordat de dieren drachtig werden. Om die reden is het noodzakelijk om in 2010 drachtige dieren op besmette bedrijven te ruimen.

Om te voorkomen dat er in 2010 meer patiënten komen dan in 2009, hebben wij vergaande maatregelen genomen waaronder een fok- en aanvoerverbod voor alle melkgeiten- en melkschappenbedrijven. Daarnaast het ruimen van alle drachtige dieren op besmette melkgeiten- en melkschappenbedrijven met meer dan 50 dieren. Deze bedrijven vormen het grootste risico voor de volksgezondheid omdat hier grote groepen drachtige melkgeiten en melkschappen tijdens het aflammeren of tijdens het aborteren zeer grote hoeveelheden Q-koortsbacteriën kunnen

uitscheiden en omdat er een verschil in fysiologie is tussen melkgevende en niet-melkgevende dieren. Het besluit tot het ruimen van drachtige dieren op deze categorie bedrijven is gebaseerd op het risico dat juist deze bedrijven vormen voor hun omgeving. Dit besluit kon genomen worden omdat vanaf oktober 2009 onderscheid gemaakt kon worden tussen besmette en niet-besmette bedrijven met behulp van de tankmelktest.

Ons kenmerk
PG/CI-2983024

Doelstelling Q-koorts maatregelen

De maatregelen die wij hebben genomen hebben tot doel om de huidige epidemie van Q-koorts te stoppen. Q-koorts zal in de toekomst aanwezig blijven in Nederland, zoals dat ook voor 2007 het geval was, maar mag niet meer leiden tot de aantallen patiënten die we op dit moment zien. Er zijn te veel onzekerheden om een betrouwbare schatting van het aantal zieken in de toekomst te maken. Deskundigen hebben aangegeven dat als gevolg van vaccinatie, vervoersbeperkingen en hygiëne- en mestmaatregelen de verwachting is dat het aantal patiënten in 2010 in het vaccinatiegebied 2009 niet zal stijgen maar dat daarbuiten wel een stijging van het aantal patiënten wordt verwacht. Met het besluit om te ruimen verwachten de deskundigen dat het aantal patiënten in 2010 niet verder toeneemt en dat vanaf 2011 het aantal patiënten afneemt. De verwachting is overigens wel dat het aantal meldingen van patiënten hoger zal komen te liggen dan vóór 2007 als gevolg van de hogere alertheid bij artsen en de bevolking.

Kinderboerderijen en andere kleinschalige houderijen met een publieksfunctie

Ook op kinderboerderijen en andere kleinschalige houderijen kunnen schapen en geiten, maar ook andere dieren, besmet zijn met de Q-koortsbacterie. Het verschil tussen deze houderijen en de grootschalige melkleverende bedrijven is het aantal dieren dat bij elkaar staat en dat dus tegelijkertijd aflammt of aborteert. Bij de kleinschalige houderij zijn er minder dieren die de Q-koortsbacterie uitscheiden. Deskundigen geven aan dat deze bedrijven geen risico vormen voor omwonenden. Uit onderzoek blijkt dat de Q-koortsbacterie tot nog toe weinig wordt aangetroffen bij geiten en schapen op kinderboerderijen. Toch is er bij het bezoeken van een kinderboerderij waar met Q-koorts besmette geiten of schapen staan, altijd een klein risico op besmetting met de Q-koortsbacterie. Zolang het vaccinatiebeleid nog niet alle kleine herkauwers heeft kunnen bereiken, worden aanvullende hygiënemaatregelen genomen.

In de brief aan uw Kamer van 6 januari 2010 (Kamerstukken II 2009-2010, nr.28 286, nr. 353) is aangegeven dat voor kinderboerderijen en andere kleinschalige houderijen een hygiëneprotocol zal worden opgesteld. Dit protocol bevat algemene hygiëneadviezen. In het protocol is onder andere het advies van de deskundigen opgenomen om schapen en geiten gescheiden van het publiek te laten aflammeren. Het gescheiden laten aflammeren zal, mits dit op een goede wijze gebeurt, het risico dat bezoekers besmet raken met het Q-koortsbacterie minimaliseren. Het protocol treft u als bijlage bij deze brief.

Met uw Kamer is gesproken over de publieke functie van kinderboerderijen en de zorg hierover bij het publiek. Ook burgemeesters hebben hierop gewezen. Mede tegen deze achtergrond hebben wij besloten het gescheiden laten aflammeren een bindend karakter te geven door een verplichting daartoe in de Regeling tijdelijke maatregelen dierziekten op te nemen.

Kinderboerderijen worden verplicht om alle drachtige geiten en schapen in quarantaine te plaatsen, zodanig dat de dieren volledig afgezonderd van het publiek worden opgesteld en aflammeren. Wanneer een kinderboerderij niet de beschikking heeft over een dergelijke ruimte, zijn zij verplicht de drachtige geiten en schapen af te laten lammeren op een locatie zonder publieksfunctie. De verplichting geldt vanaf het moment waarop voor die dieren uiterlijk vanaf het moment waarop vier maanden van de dracht is verstreken tot twee weken na het lammeren. Wanneer de dieren zijn vervoerd naar een locatie verwijderd van de kinderboerderij, mogen zij na het lammeren alleen terug worden vervoerd wanneer zij op een locatie hebben afgelammerd waar de dieren niet gemengd zijn geweest met andere schapen en geiten. De AID houdt toezicht op deze verplichting.

Voor kinderboerderijen zal een folder beschikbaar worden gesteld via het RIVM zodat alle bezoekers goed geïnformeerd zijn. Daarnaast kan op lokaal niveau overwogen worden om een bord te plaatsen waarmee bezoekers worden geïnformeerd over Q-koorts.

Vleeschapenbedrijven

De deskundigen gaven in hun advies van 5 januari 2010 aan dat er tot op heden geen epidemiologische aanwijzingen zijn waaruit blijkt dat kinderboerderijen, vleeschapenbedrijven en andere kleine bedrijven een hoog risico vormen voor de volksgezondheid. De vleeschapenhouderij verschilt op een aantal belangrijke punten van de melkschapenhouderij, waardoor een verschil in risico voor de volksgezondheid verklaard kan worden. Ten eerste is er een groot verschil in de intensiviteit van het houden van vleeschapen. Op enkele uitzonderingen na, worden vleeschapen in Nederland op een extensieve manier gehouden. Bovendien heeft Q-koorts bij vleeschapen nog geen abortusgolven veroorzaakt. Dit heeft onder meer te maken met het verschil in fysiologie tussen melkgevende dieren en dieren die voor het vlees gehouden worden.

Uw Kamer heeft ons in het mondelinge vragenuurtje van 19 januari 2010 vragen gesteld over het vleeschapenbedrijf in Nuenen waar onderzoek is gedaan met vaginaalswabs en waar dieren positief zijn getest op Q-koorts. Dit is een groot vleeschapenbedrijf dat ook een publieksfunctie heeft. De GGD heeft hier onderzoek gedaan. De rapportage van de GGD over Nuenen is op 14 december 2009 opgesteld en is toen ook aan het ministerie van VWS toegestuurd. Het is waarschijnlijk dat mensen ziek zijn geworden doordat ze de lammetjesaaidagen hebben bezocht. De GGD adviseerde in dit geval om een bezoekersverbod in 2010 voor het bedrijf in Nuenen te overwegen.

Wij zijn verder gegaan dan dit advies door in 2010 in heel Nederland een bezoekersverbod in te voeren op alle bedrijven die lammetjesaaidagen houden. Dit blijft van kracht tot het moment waarop alle dieren tweemaal zijn gevaccineerd.

Daarnaast vinden wij de vraag relevant of het bedrijf in Nuenen niet alleen via contact een risico op besmetting voor mensen vormt maar ook voor mensen in de omgeving een risico vormt door verwaaiing. De GGD trekt die conclusie niet. Ook de deskundigen hebben tot op heden geen relatie gezien tussen patiënten en besmette dieren anders dan via direct contact.

Desalniettemin bekijkt het RIVM op dit moment de epidemiologische gegevens van deze en enkele andere casussen. Naast het bedrijf in Nuenen zijn er 20 andere locaties waar op verzoek van een GGD dieren zijn getest en waar vervolgens dieren zijn aangetroffen met positieve vaginaalswabs. Het resultaat van een swab heeft geen relatie met het risico voor de volksgezondheid van het desbetreffende dier. Een swab wordt namelijk al van één bacterie positief. Ook als deze aan de buitenkant van de vagina wordt opgepakt.

De genoemde 21 bedrijven betreffen overigens (kleinschalige) kinderboerderijen, zorgboerderijen, waarvoor de eerder genoemde maatregelen gelden, hobbyhouders, die geen risico vormen omdat zij (eveneens) kleinschalig zijn en geen publieksfunctie hebben, een hertenbedrijf en vleeschapenbedrijven. Op basis van de analyse van het RIVM zullen wij zonedig aanvullend beleid formuleren voor vleeschapenbedrijven.

Wij verwachten dat het RIVM de analyse van deze casussen binnen twee weken gereed zal hebben. Het zal niet eenvoudig zijn om een epidemiologisch verband te vinden tussen de houderijen waar positieve dieren zijn gevonden en patiënten die eventueel door verwaaiing van de Q-koortsbacterie van deze houderijen ziek zijn geworden. De houderijen zijn tenslotte gelegen in regio's waar ook besmette melkgeitenbedrijven zijn geconstateerd. Wij zullen ook in de nabije toekomst vinger aan de pols houden rondom vleeschapenbedrijven.

Bokken en rammen

Bokken en rammen op besmette bedrijven kunnen ook besmet zijn en Coxiella burnetii in het sperma uitscheiden. Besmette bokken en rammen kunnen vrouwelijke dieren bij het dekken infecteren en mogelijk ook bij gevaccineerde dieren een infectie veroorzaken, omdat de bacterie dan direct in de baarmoeder terecht komt. Volgens de deskundigen kan met het herhaaldelijk testen van bokken met onvoldoende zekerheid vastgesteld worden dat de dieren vrij zijn van Q-koorts.

Mannelijke dieren scheiden evenals vrouwelijke dieren met tussenpozen uit. Herhaaldelijk testen van bokken zou per keer een grotere zekerheid over de status geven, echter de zekerheid van een negatieve status wordt nooit absoluut. Om te voorkomen, dat we door het sparen van bokken de grote inspanningen om het aantal Q-koortsgevallen bij mensen onder controle te krijgen teniet doen, hebben wij besloten ook de bokken en rammen op besmette bedrijven te ruimen.

In antwoord op de vraag van Mevrouw Thieme (PvdD) in de regeling van werkzaamheden van 21 januari 2010 kunnen wij u mededelen dat de VWA-instructie tot op heden luidt dat er geen bokken worden geruimd. Ons is niet gebleken dat hiervan wordt afgeweken.

Bevoegdheden burgemeester

De beslissing over het ruimen van dieren is een bevoegdheid die wettelijk uitsluitend aan de minister van LNV toekomt. Burgemeesters kunnen hier niet over beslissen. Gelet op de gevolgen die het ruimen heeft voor de houder, zijn directe omgeving en de gemeente als geheel, is het echter wel van belang dat de lokale bestuurders betrokken zijn bij uitvoering van het ruimen.

Ambtenaren van de VWA en de AID hebben geen bevoegdheid om de toegang tot terreinen of stallen af te dwingen, indien de houder weigert medewerking te verlenen aan de ruiming op zijn bedrijf. De inzet van politieambtenaren kan in die gevallen nodig zijn. Burgemeesters nemen de beslissing over de inzet van de politie.

Ons kenmerk
PG/CI-2983024

Een burgemeester kan op basis van de Wet publieke gezondheid eventueel aanvullende maatregelen treffen zoals het sluiten van een bedrijf, het opleggen van een bezoekersverbod, het laten toedienen van antibiotica en het informeren van bezoekers van bedrijven. Burgemeesters hebben niet de bevoegdheid om dieren te laten ruimen. Wel staat het de eigenaar van de dieren vrij om in overleg met de dierenarts te overwegen om de dieren in te laten slapen.

Situatie en aanpak Q-koorts in andere landen

Hoewel Q-koorts wereldwijd voorkomt is de humane epidemie zoals we die in Nederland in de afgelopen jaren hebben gezien, nergens ter wereld eerder gezien. Uit Duitsland kennen we een geval waar de gevonden besmettingen bij mensen direct gerelateerd konden worden aan één bron, een boerenmarkt waar een schaap gelammerd had. Op dit bronbedrijf zijn toen alle dieren op basis van onderzoek naar antistoffen in het bloed geruimd. Hiermee zijn niet alle besmette dieren afgevoerd. Echter hier is gebleken dat de humane uitbraak gerelateerd was aan het directe contact van het publiek met het aborterende dier. Dit is anders dan in Nederland aangezien hier bij de humane gevallen niet duidelijk was wat de bron was.

Ook Frankrijk is bekend met Q-koorts, maar ook daar is er sprake van een andere situatie. Schapen en geiten worden in Frankrijk op vrijwillige basis gevaccineerd tegen Q-koorts. Alleen de jonge dieren worden gevaccineerd, zodat de aanwas gevaccineerd is. Het vaccineren in Frankrijk gebeurt met name om veterinaire redenen. Abortus door Q-koorts is ook voor het bedrijf een probleem en kan dus ook een goede reden zijn om te vaccineren. Daarnaast speelt bij veehouders in Frankrijk een economisch motief om de dieren te vaccineren. In het verleden hebben in Frankrijk handelsbelemmeringen gegolden voor rauwmelkse producten vanwege Q-koorts. Deze handelsbelemmeringen hebben in Frankrijk veel schade veroorzaakt in de runder- en geitenhouderij. Runderen worden in Frankrijk vrijwillig gevaccineerd met een combi-vaccin tegen Chlamydia en Q-koorts. De vaccinfabrikant van dit vaccin heeft aangegeven dat het vaccin goed werkt tegen Chlamydia, maar veel minder werkzaam is tegen Q-koorts. In Nederland zijn er geen aanwijzingen dat runderen een rol spelen in de humane epidemie.

Advies nazorg

Wij hebben het RIVM gevraagd een advies uit te brengen over nazorg in de gebieden met Q-koorts. Dit advies is op 13 januari 2010 ontvangen. In dit advies dat u als bijlage bij deze brief treft, wordt geconcludeerd dat geen aanvullend gezondheidsonderzoek of extra maatregelen voor psychosociale nazorg genomen hoeven te worden, ervan uitgaande dat de situatie gelijk blijft en er niet op veel grotere schaal dan gepland geruimd gaat worden. De deskundigen adviseren om circa twee à drie maanden na de ruiming op systematische wijze te inventariseren waarmee de boeren, hun gezinnen en medewerkers nog zitten. Op basis van die inventarisatie kan eventueel nader gezondheidsonderzoek volgen. Dit advies is overgenomen. GGD-Nederland is inmiddels gevraagd dit advies aan

alle GGD'en bekend te maken. Er is regelmatig contact met de bedrijven. Via signalen van LTO en/of de VWA zorgen de GGD'en voor nazorg van veehouders en hun gezinnen.

Ons kenmerk
PG/CI-2983024

Vaccinatie van mensen

Aan de Gezondheidsraad is inmiddels advies gevraagd of vaccinatie van mensen met het bestaande vaccin tegen Q-koorts een rol zou kunnen spelen bij het voorkomen van Q-koorts. Het advies wordt in de zomer verwacht.

Communicatie

Wij zullen ook bij nieuwe tankmelkpositieve bedrijven alle omwonenden in de 5-kilometerzones met een brief blijven informeren.

Met het lammerseizoen is zicht, wordt publieksvoorlichting steeds belangrijker. De centrale regie hiervan ligt bij burgemeesters in samenwerking met GGD'en. Op lokaal niveau kan tenslotte op de beste manier aangesloten worden bij de lokale behoeften aan informatie. Wij ondersteunen die publiekvoorlichting. Inmiddels is een toolkit beschikbaar van het RIVM waarin materialen en boodschappen beschikbaar worden gesteld aan intermediairs. De toolkit is beschikbaar op http://infectieziekten.rivmvoorlichtingscentrum.nl/toolkit_qkoorts en wordt voortdurend bijgewerkt en aangevuld.

Hoogachtend,
de Minister van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport,

de Minister van Landbouw, Natuur
en Voedselkwaliteit

dr. A. Klink

G. Verburg

Adviezen met betrekking tot Q-koorts voor geiten- en schapenbedrijven met een publieke functie.

Specifiek bedoeld voor: kinderboerderijen, zorgboerderijen, dierentuinen, en bedrijven met lammetjesaaidagen.

In verschillende documenten worden algemene hygiëeadviesen, of adviezen specifiek in het kader van Q-koorts, gegeven.

Voor kinderboerderijen zijn er de *Code hygiëne op kinderboerderijen in Nederland (2004)* en het *Keurmerk Kinderboerderij 'Prima voor Elkaar'*. Hoewel deze zich niet specifiek richten op Q-koorts, staan er veel adviezen in die ook nuttig zijn in dit kader. Daarnaast bestaat het *GD Keurmerk Zoönosen*. Dit keurmerk is gericht op het bevorderen van de kennis en het bewustzijn van zoönosen, het nemen van algemene hygiënemaatregelen en specifieke maatregelen om overdracht van zoönosen te voorkomen.

Voor melkleverende geiten- en schapenbedrijven is er het *Hygiëneprotocol voor melkgeiten- en melkschapenhouderijen*. Dit document is specifiek gericht op Q-koorts, en bevat ook voor andere houders van geiten en schapen verschillende nuttige adviezen.

Er zijn voor hobbydierhouders de *Adviezen over Q-koorts voor hobbygeiten- en hobbyschapenhouders* uit 2008, ook deze adviezen zijn meegenomen in dit protocol.

Daarnaast zijn er aanvullende adviezen voor bovengenoemde bedrijven, gebaseerd op verschillende recente deskundigenadviezen.

De adviezen gegeven in dit protocol zijn bedoeld om de risico's van overdracht van Q-koorts van schapen en geiten naar mensen te beperken. Als een bepaald advies voor u niet haalbaar is, kijk dan samen met uw dierenarts hoe u hiermee het beste om kunt gaan.

Een klein deel van de adviezen in dit protocol zijn verplicht voor bedrijven met een publieke functie, namelijk de vaccinatieplicht, het afzonderen van dieren vanaf 4 maanden dracht en het met destructie afvoeren van geboortemateriaal.

Vaccinatie

Vaccinatie is een belangrijk deel van de preventie van Q-koorts bij dieren en mensen. Voor een groot deel van de bedrijven is daarom een vaccinatieplicht ingesteld. Dit geldt voor melkgeiten- en melkschapenbedrijven, geiten- en schapenbedrijven met een publieksfunctie (kinderboerderijen, zorgboerderijen, dierentuinen en bedrijven met lammetjesaaidagen) en gehouden schapen en geiten in rondtrekkende kuddes en in natuurgebieden. Alle andere schapen en geiten kunt u vrijwillig laten vaccineren, zolang er nog vaccin beschikbaar is.

Vallen uw dieren onder de vaccinatieplicht, dan krijgt u uiterlijk begin februari een brief van de Gezondheidsdienst voor dieren (GD). Heeft u geen brief ontvangen, maar vallen uw dieren volgens u wel onder de vaccinatieplicht? Meldt u zich dan voor 1 april bij GD. Het opgaveformulier kunt u vinden op www.capraovis.nl onder het kopje Q-fever. Ook als u uw dieren vrijwillig wilt vaccineren, kunt u zich melden bij de GD. Overleg met uw eigen dierenarts over de wens om uw dieren te laten vaccineren.

Wanneer de dieren voor het eerst gevaccineerd worden, moet dit tweemaal gebeuren. In opeenvolgende jaren hoeven de dieren nog maar één keer gevaccineerd te worden. Wij adviseren u om uw dieren niet te laten dekken voor ze tweemaal gevaccineerd zijn. Mochten uw dieren besmet zijn en zijn ze niet gevaccineerd, dan kan er hoge uitscheiding van bacteriën tijdens het lammeren plaatsvinden (zie Aankoop en fok).

Wij adviseren u daarnaast om te administreren wanneer u welke dieren heeft laten vaccineren, t.z.t. kan dit waarschijnlijk in het centrale I&R systeem aangegeven worden. Op dit moment is dat al mogelijk in SG-online. Houdt bijvoorbeeld een dierdossier bij, zoals beschreven in de criteria Keurmerk Kinderboerderij. Zo is voor u zelf, en voor eventuele kopers van uw dieren, overzichtelijk te zien of en wanneer de dieren gevaccineerd zijn. In het kader van de diergeneesmiddelenwetgeving dient u bij te houden welke dieren u wanneer heeft laten vaccineren.

Adviezen:

- Verplicht of vrijwillig vaccineren: neem contact op met de GD.
- Wens om te vaccineren: neem contact op met uw dierenarts.

- Eerste maal vaccinatie: tweemaal vaccineren. Hierna eenmaal per jaar.
- Registratie bijhouden van wanneer welke dieren zijn gevaccineerd.

Lammerende en verwerpende dieren

Met Q-koorts besmette schapen en geiten die aflammeren kunnen grote hoeveelheden bacteriën uitscheiden. Bij dieren die aborteren (verwerpen) kunnen er zelfs nog meer bacteriën uitgescheiden worden. Het is belangrijk om hiermee rekening te houden, vooral als er bezoekers op het bedrijf komen.

Voor en tijdens het lammeren

Het is voor bedrijven met een publieke functie verplicht om drachtige geiten en schapen vanaf vier maanden dracht tot twee weken na het lammeren afgezonderd te houden van bezoekers. Als er veel dieren drachtig zijn, kunnen deze ook gezamenlijk afgezonderd worden. Gebruik hiervoor bij voorkeur een andere aparte 'aflammerstal', zodat er geen contact met andere dieren en bezoekers plaatsvindt. **Als dit niet mogelijk is, dan kan de stal ook gesloten worden voor bezoekers rond de lammerperiode.** Zo vindt het lammeren/verwerpen niet plaats in het bijzijn van eventuele bezoekers, en kan het dier makkelijker in de gaten worden gehouden, zodat bijvoorbeeld aborteren/verwerpen snel opgemerkt wordt. Het bezoekersverbod geldt niet voor bezoekers die voor hun werk bij de dieren moeten zijn, zoals de dierenarts.

Houdt u, zeker als u bezoekers ontvangt, bij deze dieren aan het 'vuile weg schone weg' principe, zoals beschreven in de criteria voor Keurmerk Kinderboerderij. Bezoek de afgezonderde dieren aan het einde van uw (stal)ronde, en reinig uw handen en kleding als u in contact bent geweest met deze dieren. Houdt na het lammeren of aborteren het dier afgezonderd tot 14 dagen na het lammeren, in ieder geval tot de uitvloeiing verdwenen is.

Na het lammeren

Zorg dat er tijdens en na het lammeren geen contact is tussen bezoekers en geboortemateriaal. Verwijder nageboorten snel uit de stal (plaats hier bijvoorbeeld speciale goed afsluitbare lekdichte bakken of een kadaverton voor) en biedt deze ter destructie aan. Het ter destructie aanbieden van nageboorten is verplicht volgens Europese regelgeving.

Wij adviseren mensen die hulp bieden tijdens het aflammeren hygiënekleding, laarzen en handschoenen te dragen, en zich na afloop goed te wassen en hun kleding en schoeisel te wisselen. Zorg dat er bedrijfskleding (overall en laarzen) aanwezig is voor bijvoorbeeld de dierenarts die uw bedrijf bezoekt.

Als een schaap of geit in het koppel aborteert is het nog belangrijker om bovenstaande adviezen te volgen. Wees extra voorzichtig met de dode vrucht en ander geboortemateriaal. Schakel uw dierenarts in om de oorzaak van het verwerpen te onderzoeken (zie Onderzoek naar Q-koorts).

Mest de aflammerstal uit (zie Mest en strooisel) en reinig en ontsmet zo mogelijk de ondergrond waar de abortus heeft plaatsgevonden goed of gebruik eventueel wegwerpmateriaal als ondergrond zoals plastic. De Q-koorts bacterie is resistent tegen veel bekende ontsmettingsmethoden. Op de website van het RIVM staan standaard methoden beschreven om oppervlakten en instrumenten te desinfecteren.

Voor oppervlakken: http://www.rivm.nl/cib/infectieziekten-A-Z/standaardmethoden/2_1_1_oppervlakken_microorganismen.jsp

En voor instrumenten: http://www.rivm.nl/cib/infectieziekten-A-Z/standaardmethoden/instrumenten_voorwerkpen_schadelijke_microorganismen.jsp

Adviezen:

- Dieren vanaf vier maanden dracht tot twee weken na lammeren afzonderen van bezoekers en publiek (verplicht)
- Geen contact tussen bezoekers en geboortemateriaal
- Nageboorten snel uit de stal verwijderen (verplicht)

- Goed wassen en kleding wisselen na hulp bij aflammeren
- Bij abortussen/verwerpers dierenarts inschakelen
- Bij een abortus de aflammerstal reinigen en ontsmetten

Aankoop en fok

Als u schapen of geiten wilt aanvoeren, let er dan bij de aankoop op dat de dieren op tijd (voor de dracht) en op de goede manier gevaccineerd zijn tegen Q-koorts. De eerste keer moeten dieren tweemaal worden gevaccineerd, de volgende jaren hoeft dit nog maar eenmaal.

Voer niet van veel verschillende bedrijven dieren aan, omdat dit de kans vergroot dat u Q-koorts introduceert in uw koppel. Aanvoer van dieren geeft risico op introductie van verschillende ziektekiemen, waaronder de Q-koorts bacterie.

Zorg dat uw dieren tweemaal zijn gevaccineerd voordat deze gedekt worden. Kunt of wilt u uw dieren niet vaccineren, dan adviseren wij u uw dieren niet te laten dekken totdat het gevaccineerd is. Als het dier niet, of niet op tijd (voor het dekken), is gevaccineerd kunnen als het dier besmet is tijdens het lammeren veel bacteriën vrijkomen.

Beperk het bezoek aan publieke evenementen met uw schapen en geiten, zoals bijvoorbeeld een kerststal of een markt en leen de dieren niet uit. De kans is dan kleiner dat dieren of mensen besmet raken.

Adviezen:

- Alleen aanvoer en dekken van dieren die goed en op tijd gevaccineerd zijn
- Beperk aanvoer en vervoer van dieren

Mest en strooisel

De Q-koorts bacterie kan verspreid worden via mest en strooisel, en via stof dat wordt geproduceerd in de stal. Het is daarom belangrijk om goed om te gaan met mest en strooisel op het bedrijf.

Uitmesten

Voor kleine aantallen dieren, zoals op kinderboerderijen, adviseren wij u mest en strooisel regelmatig te uit de stal te verwijderen.

Voor grote potstallen adviseren wij niet uit te mesten tijdens, en tot een maand na, de lammerperiode. Als de pot wordt uitgemest tijdens droog weer, maak dan de pot vochtig voor het uitmesten. Hiermee wordt stofvorming op grote schaal voorkomen. Hiernaast is het goed een goede administratie bij te houden van de mest (data van uitmesten, locaties en data van uitrijden of afvoer).

Mest uitrijden of afvoeren

Zorg na het uitmesten dat de mest afgedekt of in containers wordt opgeslagen en vervoerd. Leg mest niet op een onbedekte mesthoop, en zorg ervoor dat bezoekers geen toegang hebben tot de mesthoop. Bij voorkeur wordt de mest go dagen afgedekt opgeslagen voor het wordt uitgereden. Als dit geen optie is, werk de mest dan onmiddellijk onder. Mest uitrijden kan het best gedaan worden bij rustig of regenachtig weer. Verspreid mest niet uit over land waar regelmatig bezoekers komen. Voert u uw mest af naar bijvoorbeeld een volkstuin, sla de mest dan in ieder geval go dagen afgedekt op.

Opstrooien

Om stofvorming te voorkomen worden ook enkele algemene adviezen gegeven. Leg een dik pak stro in de stal, en gebruik stro dat aan hoge kwaliteitseisen voldoet. Strooi tijdens de lammerperiode tenminste eenmaal per dag vers stro.

Adviezen:

- Kleine stallen regelmatig uitmesten
- Grote potstallen pas uitmesten na maand na einde lammerseizoen
- Mest afgedekt opslaan en vervoeren
- Mest composteren voor uitrijden, of onderwerpen

- Mest uitrijden bij rustig of regenachtig weer
- Stofvorming voorkomen: potstal vochtig maken voor uitmesten, dik pak stro van goede kwaliteit gebruiken, elke dag opstrooien

Algemene hygiëne

Algemene hygiënevoorschriften zijn, naast voor vele andere ziekteverwekkers, ook aan te raden voor Q-koorts.

Op bedrijven waar bezoekers in contact komen met dieren, is een laarzenborstel en een goede handenwasgelegenheid (zoals beschreven in de Code voor hygiëne op kinderboerderijen in Nederland) zeer belangrijk. Houdt ook de stallen en de dieren zo schoon mogelijk.

Risicogroepen

Voor mensen in risicogroepen is het extra belangrijk om hygiënisch om te gaan met dieren. In het geval van Q-koorts gaat het hier met name om zwangere vrouwen, mensen met hart- en vaatafwijkingen, en mensen met verminderde weerstand. Laat deze mensen geen stallen uitmesten, en houdt ze uit de buurt van lammerende en aborterende dieren. Voorkom ook contact met kleding en materialen die gebruikt zijn tijdens het lammeren/aborteren. Op de website van het RIVM staat hoe deze kleding het beste gereinigd kan worden: http://www.rivm.nl/cib/infectieziekten-A-Z/standaardmethoden/2_3_2_Thermische_desinfectie_textiel.jsp

Informatievoorziening

Het is aan te raden bezoekers en medewerkers op het bedrijf goed te informeren over Q-koorts, en de hygiënemaatregelen. Zo kunnen bezoekers, medewerkers, loonwerkers, mesthandelaren en andere aanwezigen op het bedrijf ook de maatregelen naleven. Vooral voor mensen in risicogroepen (zie hierboven) is goede informatievoorziening erg belangrijk.

Meer informatie voor werknemers in de agrarische en groene sectoren vindt u op: <http://www.stigas.nl/thema%27s/q-koorts/werken-en-q-koorts-neem-het-uiteerst-serieus/>

Adviezen:

- Handenwasgelegenheid en laarzenborstel gebruiken
- Schoon werken
- Extra aandacht voor risicogroepen
- Goede informatievoorziening voor medewerkers en bezoekers

Melk en kaas

Er bestaat een kleine kans dat mensen met Q-koorts besmet worden via rauwmelkse producten, hoewel dit in Nederland nog niet is gezien. Het advies is daarom om geen rauwmelkse producten te produceren van geiten- en schapenmelk, en dus de melk te pasteuriseren voor verwerking.

Plaagdieren

Ongedierte en vogels kunnen ook de Q-koorts bacterie bij zich dragen. Het is daarom mede om deze reden aan te raden ongedierte te bestrijden en vogels te weren uit de stallen. Zorg hiervoor ook dat afval en voerresten afgesloten worden opgeslagen.

Onderzoek naar Q-koorts

Op bedrijven die geen melk leveren of kleiner zijn dan 50 dieren wordt geen standaard onderzoek gedaan naar Q-koorts.

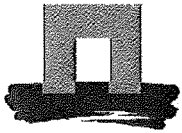
Wanneer er dieren verwerpen, kan dit onder andere veroorzaakt worden door Q-koorts. Schakel uw dierenarts in om te onderzoeken wat de oorzaak is van het verwerpen. Abortusmateriaal kan hiervoor getest worden op Q-koorts door de GD.

Als u signalen hebt dat er Q-koorts aanwezig is bij uw geiten en schapen, dan bent u verplicht dit te melden bij de VWA.

Wij raden u sterk aan mee te doen aan het keurmerk Zoönosen van de GD. Hierin wordt onderzoek gedaan naar verschillende zoönosen, waaronder Q-koorts. Zo heeft u een beeld van de zoönosen die aanwezig zijn bij uw dieren.

Bronnen

- Code voor hygiëne op kinderboerderijen in Nederland
- Criteria Keurmerk Kinderboerderij 'Prima voor Elkaar'
- Hygiëncode melkleverende bedrijven
- Adviezen over Q-koorts voor hobbygeiten- en hobbyschapenhouders
- Diverse adviezen deskundigen

CENTRAAL VETERINAIR INSTITUUT
WAGENINGEN UR

Mevr. Dr. C.J.M. Bruschke
Ministerie van LNV
Prins Clauslaan 8
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Geachte mevrouw Bruschke,

Naar aanleiding van uw vraag met betrekking tot Q-zeer die u ons per e-mail heeft gesteld treft u hierbij ons antwoord aan:

Vraag:

De tweede kamer heeft gevraagd te onderzoeken of de bokken gespaard kunnen worden. Hiertoe zal ik de vragen nog formuleren en jullie doen toekomen.

Antwoord CVI:

Anticiperend op vragen over de bokken, het volgende:

Voor bokken op besmette bedrijven gelden alle overwegingen die in vorige adviezen zijn uitgebracht voor niet drachtige geiten op besmette bedrijven (test-positief, test-negatief, gevaccineerd, niet gevaccineerd).

Vanuit het perspectief van de volksgezondheid heeft het ruimen van bokken op dit moment geen toegevoegde waarde voor 2010. Hun bijdrage aan de uitscheiding (via mest of urine) op het bedrijf is vergelijkbaar met of zelfs lager dan die van niet-drachtige geiten. Voorlopig bestaat het fokverbod.

Voor bokken op besmette bedrijven die niet meer mogen dekken is geen toekomst, tenzij duidelijkheid kan worden gegeven over het risico dat deze dieren opleveren als ze weer worden ingezet voor de fokkerij.

Uit literatuurgegevens is bekend dat *Coxiella burnetii* bij mannelijke dieren, zoals bij vrouwelijke dieren een tropisme heeft voor het geslachtsapparaat (laboratoriumdieren, runderen) en sperma van runderen besmet kan zijn met *Coxiella* bacteriën. Ook over de mens zijn enkele wetenschappelijke artikelen bekend, waarin een transmissie van de infectie wordt toegeschreven aan deze route (niet absoluut bewezen).

Herhaald onderzoek van bokken om duidelijkheid te krijgen over hun besmet-status zal moeten gebeuren via onderzoek van spermamonsters. Hiervoor gelden dezelfde beperkingen als hierboven genoemd bij geiten: hoe vaker negatief getest, des te groter de zekerheid over hun status, maar absolute zekerheid bestaat niet.

Directie

DATE
18 december 2009

ONDERWERP
Advies Q-koorts

UW KENMERKING BRIEF VAN
e-mail CJMB/18-12-09

BEHANDELD DOOR
F.G. van Zijlerveld

DOORKIESNUMMER
(0320) 23 81 51

E-MAIL
fred.vanzijlerveld@wur.nl

Centraal Veterinair Instituut
van Wageningen UR
Postbus 65
8200 AB Lelystad

BEZOEKADRES
Houtribweg 39
8221 RA Lelystad

TELEFOON
(0320) 23 88 00

FAX
(0320) 23 86 68

KVK
09098104 - Arnhem

INTERNET
www.cvi.wur.nl

Het Centraal Veterinair Instituut van Wageningen UR is een onafhankelijk onderzoeksinstituut binnen de Stichting DLO, nationaal referentie-instituut voor de overheid, ISO 9001 gecertificeerd en ISO 17025 geaccrediteerd. Specifieke onderdelen werken in compliance met GLP.

Resteert de vraag of een infectie bij gevaccineerde of niet gevaccineerde geiten via deze route (een bok, die alsnog *Coxiella* uitscheidt in het sperma) aan zal slaan en of dit voor het bedrijf in verhouding tot andere routes een aanzienlijk risico oplevert. Op deze vraag moeten wij helaas het antwoord schuldig blijven, omdat wij daarover geen gegevens hebben kunnen achterhalen.
De huidige PCR test is niet gevalideerd voor sperma. Bovendien vragen wij ons af of de herhaalde bemonstering van bokken onder praktijkomstandigheden uitvoerbaar is.

Met vriendelijke groet,

Dr. A.T.J. Bianchi

**Centraal Veterinair Instituut van
Wageningen UR**

**DATUM
18 december 2009**

**PAGINA
2 van 2**

Postbus 1
3720 BA Bilthoven

A. van Leeuwenhoeklaan 9
3721 MA Bilthoven

Tel (030) 274 91 11
Fax (030) 274 29 71

info@rivm.nl
www.rivm.nl

rivm

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
T.a.v. de heer drs. P.H.A.M. Huijts
Postbus 20350
2500 EJ DEN HAAG

Onderwerp
Q-koorts

Datum

13 januari 2010

Ons kenmerk

00008/2010 BMW RW/jk

Blad

1/1

Behandeld door

J.J.G. KLiest

hIMG

Tel (030) 274 3092

Fax (030) 2290919

jan.kliest@rivm.nl

Beste heer Huijts,

beste Paul,

Op 24 december jl. heb ik u per e-mail het advies over de nazorg inzake Q-koorts toegezonden, dat op uw verzoek is opgesteld door het centrum Gezondheid en Milieu van het RIVM. Dat advies nazorg is op 29 december aangevuld met een addendum. De aanbevelingen uit het advies zijn inmiddels overgenomen door uw ministerie en door het ministerie van LNV, zoals wij uit de e-mail van de heer A.H. Zwennes van 29 december hebben vernomen..

Bijgaand treft u nogmaals het advies nazorg aan, ditmaal per brief, waarin het bovengenoemde addendum is verwerkt en enkele tekstuele aanpassingen zijn aangebracht. Het advies bestaat uit een oplegnotitie en twee bijlagen; een bijlage met een advies over gezondheidsonderzoek in Q-koorts gebieden en een bijlage over de psychosociale nazorg in Q-koortsgebieden. De meest in het oog springende aanbeveling betreft het advies om een inventariserend onderzoek uit te voeren, enkele maanden na de ruiming, bij de betrokken geitenhouders en hun gezinnen. Dit evaluatieonderzoek richt zich met name op de nog resterende klachten en op de resultaten van de uitgevoerde interventies. Inmiddels is samen met GGD Nederland en het IVP (Instituut Voor Psychotrauma) een begin gemaakt met het onderzoeksontwerp. Op 12 januari 2010 is een eerste concept besproken met vertegenwoordigers van een aantal betrokken GGD'en.

Wij zullen u op de hoogte houden, via de heer A.H. Zwennes, van de ontwikkelingen in het traject van dit evaluatieonderzoek. Zodra duidelijk is, wat het onderzoek betekent in termen van menskracht en middelen, zal ik met u in overleg treden op welke wijze hierin dient te worden voorzien.

Deels zullen de benodigde menskracht en middelen kunnen worden via herprioritering kunnen worden ondergebracht in het reguliere cGM werkprogramma. Op voorhand kan ik echter aangeven dat het inschakelen van het IVP bij de uitvoering van het onderzoek, mogelijk tot kosten leidt die niet zijn voorzien.

Mocht het advies nazorg bij u nog tot vragen leiden, ben ik uiteraard graag bereid deze te beantwoorden.

Hoogachtend,

Dr.ir. R.D. Woittiez
Directeur sector Milieu en Veiligheid

Oplegnotitie advies Nazorg in Q-koortsgebieden

24.12 2009

Inleiding

Het ministerie van VWS heeft aan het RIVM, centrum Gezondheid en Milieu (cGM), gevraagd om een advies uit te brengen over nazorg in de gebieden met Q-koorts. Het verzoek om advies luidt als volgt:

Welk nazorg activiteiten kunnen het beste worden ingezet in de Q-koorts besmette gebieden? Het advies zal betrekking moeten hebben op enerzijds de bevolking met gezondheidsproblemen tgv de Q-koorts, anderzijds op de veehouders, hun gezinnen, de medewerkers en de bij de ruiming betrokken beroepsbeoefenaren (bv. dierenartsen, VWA medewerkers, ruimers).

Het advies richt zich op de eventuele noodzaak voor een gezondheidsonderzoek en op de psychosociale nazorg.

Bijgaand zijn twee bijlagen bijgevoegd, waarin voor deze twee aandachtgebieden de adviezen worden uitgewerkt.

In deze oplegnotitie worden de gehanteerde uitgangspunten beschreven en worden de belangrijkste aanbevelingen uit de adviezen genoemd.

Het deeladvies over psychosociale nazorg is voorbereid door het Instituut Voor Psychotrauma (IVP).

Het deeladvies Gezondheidsonderzoek is opgesteld door de Expertgroep Gezondheidsonderzoek na Rampen onder voorzitterschap van de heer drs. J. de Gouw. Vertegenwoordigers van het ministerie van LNV, de VWA, GGD Nederland, het RIVM/Cib, en het IVP hebben feedback gegeven bij het opstellen van het advies.

Uitgangspunten

Er zijn afspraken gemaakt tussen LNV, de VWA, GGD Nederland en andere partners zoals LTO en dierenartsen, over nazorg rondom de ruiming van geiten op besmette boerenbedrijven. De adviezen van het cGM sluiten aan op deze structuren.

Het ministerie van LNV heeft de heer P. van Loon van het IVP ingeschakeld als adviseur (psychosociale nazorg) bij de ruiming voor het eigen LNV/VWA personeel. De adviezen van het cGM zijn afgestemd met de adviezen die aan LNV zijn uitgebracht.

Hoofdzaken uit de adviezen per doelgroep

Boeren, hun gezinnen en medewerkers

Psychosociale aspecten.

Gezien de huidige reeds in gang gezette activiteiten en het feit dat het zeer onwaarschijnlijk is dat (hulp)vragen het reguliere (hulpverlenings-) aanbod ruim overstijgt, mag er op dit moment op vertrouwd worden dat, waar nodig, psychosociale zorg wordt verleend. Wel is het raadzaam om, na tussentijdse interne beleidsevaluaties, over enige tijd (bv. 2-3 maanden na de ruiming) op een systematische wijze te inventariseren of en met welke problemen boeren, hun gezinnen en medewerkers nog zitten. Voor een nadere operationalisatie daarvan verwijzen wij naar het gezondheidsonderzoek advies van cGM.

Aspecten gezondheidsonderzoek: boeren.

Om beter zicht te krijgen op of de ingezette nazorgactiviteiten (bezoek medewerkers LTO, brieven, folders, andere communicatie uitingen) als ondersteunend en prettig (zullen) worden ervaren, adviseren we om als evaluatief onderzoek interviews te houden met de veehouders. Ook wordt geadviseerd om te meten of de veranderde benadering van de veehouders ook echt werkt.

Om de veehouders zo weinig mogelijk te belasten, adviseren we dat de interviews niet te snel worden gehouden, maar pas na enkele maanden. Daarbij adviseren we ook om de stressfactoren, gezondheidsproblemen, zorgbehoefte en zorgconsumptie te bepalen bij de veehouders en hun kinderen, omdat hierover onvoldoende bekend is.

De noodzaak van een lange-termijn onderzoek specifiek voor de ervaren gezondheidsproblemen bij dergelijke ruiming kan mede worden bepaald aan de hand van de uitkomsten van het mogelijk uitgevoerde onderzoek zoals hierboven beschreven. Aanleiding is dat er weinig evidence bestaat voor de lange termijn effecten. Te zijner tijd kunnen de voor- en nadelen van lange-termijn onderzoek uitgewerkt worden.

Aspecten gezondheidsonderzoek: kinderen.

We adviseren geen aanvullend gezondheidsonderzoek. Eventuele signalen van individuele problemen kunnen prima door de reguliere zorgverlening worden opgepikt. Wel wordt geadviseerd in het eventuele onderzoek voor veehouders van geruimde bedrijven vragen mee te nemen over de zorgen van hun kinderen.

Aspecten gezondheidsonderzoek: medewerkers.

We adviseren geen gezondheidsonderzoek uit te voeren naar de gezondheidsgevolgen bij de medewerkers van geruimde bedrijven. Het verlies van een baan op relatief kleine schaal (61 bedrijven) is geen volksgezondheidsprobleem en eventuele gezondheidsproblemen kunnen prima opgepakt worden door de reguliere zorgverlening. LTO besteedt aandacht aan het verlies van werk door de medewerkers.

Degenen die de ruiming uitvoeren (incl. Dierenartsen VWA), en overige voornamelijk logistieke partijen (zoals Rendac).

Psychosociale aspecten.

Vooralsnog is er geen indicatie dat dit 'zorgsysteem' tekortschiet en aanvullende hulpverlening wenselijk/noodzakelijk is. Punt van aandacht is dat de VWA-medewerkers telkens opnieuw rekening houden met specifieke omstandigheden van betreffende veehouders en dat ze deze 'scherpte' tot de laatste ruiming dienen te behouden.

Aspecten gezondheidsonderzoek.

We adviseren geen gezondheidsonderzoek. We verwachten dat VWA zelf een evaluatie uitvoert dan wel de situatie monitort.

Bedrijfsdierenartsen

Psychosociale aspecten.

Mogelijk kan GGD NL - welke nu een coördinerende rol vervult voor de getroffen veehouder en niet onder de 'vlag van' het Ministerie van LNV werkende professionals - ook hierin een coördinerende rol vervullen. Het ligt niet in de lijn van verwachtingen dat door deze beroepsgroep uitgebreid een beroep op psychosociale zorg wordt gedaan.

Bevolking ziek door Q-koorts bacterie

Psychosociale aspecten.

Er zijn op dit moment geen indicaties dat aanvullende activiteiten omtrent de normale psychosociale hulp voor deze mensen, noodzakelijk zijn. Het RIVM verschaft op haar site uitgebreide informatie over de q-koorts.

Aspecten gezondheidsonderzoek:

We adviseren om geen extra gezondheidsonderzoek uit te voeren naar de gezondheidsgevolgen bij de bevolking. De belangrijkste reden is dat het doen van gezondheidsonderzoek niet zal bijdragen aan de individuele en/ of collectieve zorgverlening. Dit wordt vooral ingegeven door de inschatting dat al bestaande inzichten en onderzoekslijnen met betrekking tot de gevolgen van Q-koorts zoals uitgevoerd en/ of gecoördineerd door het RIVM/ Cib voldoende aanknopingspunten bieden en dat er voldoende alertheid bij huisartsen en inwoners van risicogebieden is. Verder wordt niet verwacht dat de reguliere zorgverlening overbelast zal worden. De zorgverlening aan de bevolking zal waarschijnlijk geen aanvullende informatie uit onderzoek nodig hebben om de zorg verder inhoud te geven en goed te laten verlopen.

Inwoners van risicogebieden

Aspecten gezondheidsonderzoek.

We adviseren om geen aanvullend gezondheidsonderzoek uit te voeren bij de inwoners naar aspecten als angst en onzekerheid. De belangrijkste reden is dat er al twee perceptie onderzoeken lopen in samenwerking met RIVM/ Cib en dat de huisartsen geen problemen hebben met het opvangen van de extra zorgconsumptie. Ook is er uitgebreid informatie op de RIVM website over handelingsperspectief, inclusief een toolkit en informatie voor GGD'en. Wel adviseren we om in voorlichting en adviezen mee te nemen dat mensen zich snel melden bij huisartsen en/of GGD als ze klachten ervaren door angst en onzekerheid.

Bijlage 1 Gezondheidsonderzoek bij Rampen

Voorwoord

Naar aanleiding van de ruiming van geiten als preventie voor verdere verspreiding van de Q-koorts bacterie (*Coxiella burnetii*) heeft het Centrum Gezondheid en Milieu (RIVM) op 15 en 22 december 2009 een adviesverzoek van de het ministerie van VWS ontvangen.

Het verzoek om advies luidt als volgt:

Welk nazorg activiteiten kunnen het beste worden ingezet in de Q-koorts besmette gebieden? Het advies zal betrekking moeten hebben op enerzijds de bevolking met gezondheidsproblemen tgv de Q-koorts, anderzijds op de veehouders, hun gezinnen, de medewerkers en de bij de ruiming betrokken beroepsbeoefenaren (bv. dierenartsen, VWA medewerkers, ruimers).

Bij de formulering van dit advies is zoveel mogelijk aangesloten bij bestaande activiteiten in het kader van de bestrijding van de Q-koorts. Het advies is afgestemd met het ministerie LNV, GGD Nederland, en de organisaties van VWA, IVP en het RIVM/Cib.

Inleiding

In 2009 zijn meer dan 2100 mensen ziek geworden van de Q-koorts en 6 mensen overleden. Er komen bij de GGD'en veel vragen binnen van mensen in de besmette gebieden die angst en onzekerheid ervaren. In Kamerbrieven van onder andere 16 december 2009 hebben de ministeries van VWS en LNV het beleid rondom de ruiming bekend gemaakt. Maandag 21 december zijn de ruiming begonnen bij besmette geitenveehouderijen. Op dit moment zijn er 61 bedrijven besmet met de Q-koorts bacterie (*Coxiella burnetii*), waarvan ongeveer 30 in Brabant (zie verspreidingskaartje website www.rivm.nl/cib/). Het gaat om ruim 40.000 geiten, minder dan 10% van de Nederlandse geitenpopulatie. Belangrijk is op te merken dat in Brabant door de vorming van Landbouw Ontwikkelingsgebieden (LOGs) en de intensivering van de veehouderij nogal wat boeren hun bedrijf moesten sluiten. Voor een kleine groep geldt dat ze, al dan niet door de varkenspest, zijn overgeschakeld op geiten. Op dit moment hebben alle organisaties die betrokken zijn bij de bestrijding van de Q-koorts de nodige nazorgactiviteiten ingezet. LTO medewerkers gaan bijvoorbeeld voor en na de ruiming langs bij de veehouders en delen brieven en folders uit, zodat ze weten waar ze informatie en hulp kunnen ontvangen als ze dat nodig hebben. Daarnaast zorgt de VWA goed voor degenen die betrokken zijn bij de ruiming, onder andere door het beschikbaar stellen van persoonlijke beschermingsmiddelen en bedrijfsmaatschappelijk werk en het verzorgen van een goede communicatie. Er is een landelijk communicatieplan opgesteld samen met LNV, VWA, VWS en GGD Nederland. De lessen over nazorg van eerdere uitbraken van dierziekten worden goed opgepakt.

Het onderstaande advies gaat over de vraag of gezondheidsonderzoek in het kader van de nazorg nuttig en noodzakelijk is. Daarnaast komt er een advies over de psychosociale hulpverlening als onderdeel van de nazorg.

Samenvattend advies:

Er worden al veel activiteiten ontplooid op het gebied van de nazorg, door de organisaties die betrokken zijn bij de bestrijding van de Q-koorts. We adviseren op de korte termijn geen gezondheidsonderzoek, omdat dit niet bijdraagt aan de individuele of collectieve zorgverlening. Wel adviseren we om na een paar maanden de effecten van alle nazorgactiviteiten bij de veehouders en hun gezin te evalueren door middel van een onderzoek. Hebben de ingezette interventies, zoals het aanbieden van folders, het voeren van gesprekken of anderszins, ondersteunend gewerkt en bijgedragen om de stress te verminderen? In dit onderzoek, adviseren we ook om stressfactoren, gezondheidsproblemen,

zorgbehoefte en zorgconsumptie te bepalen bij de veehouders en hun kinderen. De Expertgroep¹ gezondheidsonderzoek na rampen (RIVM) heeft dit advies geaccordeerd.

Advies over gezondheidsonderzoek per betrokken doelgroep

Hieronder wordt per doelgroep aangegeven welke potentiële blootstellings- en/ of stressbronnen er zijn (expositie) en de te verwachten gezondheidsproblemen. Daarna wordt geadviseerd om als interventie al dan niet gezondheidsonderzoek uit te voeren. Gezondheidsonderzoek kan meer inzicht geven in potentiële expositie, stressbronnen en/of gezondheidsproblemen. Onder gezondheidsonderzoek verstaan we ook evaluatief onderzoek naar de gezondheid van betrokkenen.

Doelgroepen:

Inwoners van risicogebieden

Expositie en eventuele gevolgen:

Bij huisartsen, GGD'en en hulpverleningsinstanties komen veel vragen binnen van mensen die angst en onzekerheid ervaren. Mensen weten niet goed wat wel en wat niet mag in het gebied en ze hebben behoefte aan een handelingsadvies.

Advies mogelijke interventie door onderzoek:

We adviseren om **geen** aanvullend gezondheidsonderzoek uit te voeren bij de inwoners naar aspecten als angst en onzekerheid. De belangrijkste reden is dat er al twee perceptie onderzoeken lopen in samenwerking met RIVM/ Cib en dat de huisartsen geen problemen hebben met het opvangen van de extra zorgconsumptie. Ook is er uitgebreid informatie op de RIVM website over handelingsperspectief, inclusief een toolkit en informatie voor GGD'en. Wel adviseren we om in voorlichting en adviezen mee te nemen dat mensen zich snel melden bij huisartsen en/of GGD als ze klachten ervaren door angst en onzekerheid.

Bevolking ziek door Q-koorts bacterie

Expositie en eventuele gevolgen:

Op dit moment is bekend dat in 2009 ruim 2000 mensen uit de bevolking ziek zijn geworden van de bacterie (zie achtergronddocument). De periode van de ziektesymptomen ligt vooral tussen april en augustus. Verwacht wordt dat in 2010 de incidentie van Q-koorts infecties door ruimingen en alle andere interventie maatregelen verlaagd zal worden. De ziekte kan onderverdeeld worden in een acute en chronische variant. De risicogroepen zijn vooral patiënten met een hartklepafwijking of een verminderde weerstand.

Advies mogelijke interventie door onderzoek:

We adviseren om **geen** extra gezondheidsonderzoek uit te voeren naar de gezondheidsgevolgen bij de bevolking. De belangrijkste reden is dat het doen van gezondheidsonderzoek niet zal bijdragen aan de individuele en/ of collectieve zorgverlening. Dit wordt vooral ingegeven door de inschatting dat al bestaande inzichten en onderzoekslijnen met betrekking tot de gevolgen van Q-koorts zoals uitgevoerd en/ of gecoördineerd door het RIVM/ Cib voldoende aanknopingspunten bieden en dat er voldoende alertheid bij huisartsen en inwoners van risicogebieden is. Verder wordt niet

¹ De Expertgroep is een commissie van deskundigen die na een ramp via het RIVM gevraagd kan worden om een afgewogen en onafhankelijk advies te geven over het nut en de noodzaak van een gezondheidsonderzoek. Onderzoek kan informatie bieden om de nazorg van getroffen en te ondersteunen en/ of te optimaliseren. De Expertgroep bestaat uit deskundigen vanuit een aantal diverse disciplines (o.a. epidemiologie, medische milieukunde, huisartsgeneeskunde, psychologie en risicocommunicatie). De heer drs J. de Gouw, directeur GGD Hollands Midden, is voorzitter van deze Expertgroep.

verwacht dat de reguliere zorgverlening overbelast zal worden. De zorgverlening aan de bevolking zal waarschijnlijk geen aanvullende informatie uit onderzoek nodig hebben om de zorg verder inhoud te geven en goed te laten verlopen.

Veehouders van geruimde bedrijven

Expositie en eventuele gevolgen:

Naast een mogelijke blootstelling aan de bacterie met vergelijkbare gezondheidsgevolgen als de bevolking, is er veel stress te verwachten bij de veehouders en hun gezin. Naar aanleiding van ervaringen met eerdere ruimingen (MKZ, vogelpest) zijn er veel verbeteringen doorgevoerd in de omgang met de veehouders om stress zoveel mogelijk te voorkomen en om nazorg te bieden in geval er toch problemen zijn. Dergelijke problemen kunnen ontstaan door:

- Het zelf observeren van de ruiming, de omvang van dit aspect van stress is wellicht vergelijkbaar met de MKZ crisis;
- Snel het gevoel van miskennen over aard van hun problematiek en de financiële implicaties. Ook zijn sommige veehouders het oneens met de selectiemethode van LTO en vinden zij het onterecht dat hun veestapel of bepaalde delen ervan geruimd wordt;
- De onzekerheid over de mogelijke consequenties voor de bedrijfsvoering; voor een aantal veehouders kunnen de ruiming en andere afgekondigde maatregelen het einde betekenen van hun bedrijf; dit kan veel spanningen geven;
- Gevoel van miskennen door burgers, die een negatieve houding aannemen tegen veehouders vanwege de bredere discussie over de opkomst van megastallen en bijbehorende gepercipieerde problemen.

Naast deze vier factoren waarvan signalen uit de praktijk naar voren zijn komen, zijn er nog twee hypothesen die bij een eventueel onderzoek meegenomen moeten worden:

- Schuldgevoel omdat zij de veroorzaker zijn van de ziekte in de bevolking;
- Stress om binnen het gezin een besmetting te krijgen.

Advies mogelijke interventie door onderzoek:

Op dit moment is onvoldoende bekend of de ingezette nazorgactiviteiten (bezoek medewerkers LTO, brieven, folders, andere communicatie uitingen) als ondersteunend en prettig (zullen) worden ervaren. Om daar beter inzicht in te krijgen, adviseren we om als evaluatief onderzoek interviews te houden met de veehouders. Ook wordt geadviseerd om te meten of de veranderde benadering van de veehouders ook echt werkt. Om de veehouders zo weinig mogelijk te belasten, adviseren we dat de interviews niet te snel worden gehouden, maar pas na enkele maanden. Daarbij adviseren we ook om de stressfactoren, gezondheidsproblemen, zorgbehoefte en zorgconsumptie te bepalen bij de veehouders en hun kinderen, omdat hierover onvoldoende bekend is. De noodzaak van een lange-termijn onderzoek specifiek voor de ervaren gezondheidsproblemen bij dergelijke ruimingen kan mede worden bepaald aan de hand van de uitkomsten van het mogelijk uitgevoerde onderzoek zoals hierboven beschreven. Aanleiding is dat er weinig evidence bestaat voor de lange termijn effecten. Te zijner tijd kunnen de voor- en nadelen van lange-termijn onderzoek uitgewerkt worden.

Kinderen van veehouders van geruimde bedrijven

Expositie:

Naast een mogelijke blootstelling zoals de veehouders ervaren, begrijpen kinderen wellicht onvoldoende waarom hun 'lievelingsgeit' gedood moet worden. Echter, we gaan ervan uit dat de ouders betrokken zijn bij de zorgen van hun kinderen en daar samen goed uitkomen. De GGD heeft een folder ontwikkeld voor jongeren en hun ouders, om te praten over de ruiming. Ook zijn de bureau's JGZ van de GGD'en geattendeerd om alert te zijn op mogelijke problemen.

Advies mogelijke interventie door onderzoek:

We adviseren geen aanvullend gezondheidsonderzoek. Eventuele signalen van individuele problemen kunnen prima door de reguliere zorgverlening worden opgepikt. Wel wordt geadviseerd in het eventuele onderzoek voor veehouders van geruimde bedrijven vragen mee te nemen over de zorgen van hun kinderen.

Medewerkers van geruimde veehouderijen

De meeste grote bedrijven hebben medewerkers.

Expositie:

Naast een mogelijke blootstelling aan de bacterie met vergelijkbare gezondheidsgevolgen, kunnen de medewerkers onzeker zijn of ze hun werk verliezen als de veehouderij failliet zou gaan.

Advies mogelijke interventie door onderzoek:

We adviseren **geen** gezondheidsonderzoek uit te voeren naar de gezondheidsgevolgen bij de medewerkers van geruimde bedrijven. Het verlies van een baan op relatief kleine schaal (61 bedrijven) is geen volksgezondheidsprobleem en eventuele gezondheidsproblemen kunnen prima opgepakt worden door de reguliere zorgverlening. LTO besteedt aandacht aan het verlies van werk door de medewerkers.

Bij de ruiming betrokken beroepsbeoefenaren, denk aan dierenartsen, VWA medewerkers, ruimers en RENDAC-medewerkers

Expositie:

VWA voert veel activiteiten uit bij de ruimers. Voorbeelden zijn: onderzoek bij deze groep mensen (n~200) naar antistoffen in bloed voor en na de ruiming. Eventuele risicogroepen worden niet betrokken bij het ruimingsproces. Persoonlijke beschermingsmaatregelen worden beschikbaar gesteld. Aan de VWA medewerkers wordt ook bedrijfsmaatschappelijk werk aangeboden. Mogelijke stressfactoren bij dergelijke ruiming zijn: politieke ruis, lange intensieve werkdagen met weinig herstel, onduidelijke werkinstructie, confrontatie met emoties en agressie van boeren, risico op besmetting, negatieve publiciteit over hun werk.

Op dit moment wordt door VWA veel moeite gedaan om besmetting en stress zoveel mogelijk te beperken en we verwachten dan ook weinig tot geen Q-koorts besmettingen en minder stress gerelateerde gezondheidsproblemen dan bij eerdere ruiming. Enkele voorbeelden zijn: ruiming worden uitgevoerd met vaste teams, er wordt per team een beperkt aantal ruiming op één dag uitgevoerd, de teams werken een beperkt aantal dagen en de veeartsen hebben nadrukkelijk ook een ondersteuningsrol.

Advies mogelijke interventie door onderzoek:

We adviseren geen gezondheidsonderzoek. We verwachten dat VWA zelf een evaluatie uitvoert danwel de situatie monitort.

Als de huidige feiten of omstandigheden door nieuwe informatie veranderen, dan kan dit advies worden herzien.

Bijlage 2 Psychosociale hulpverlening

Advies Psychosociale hulpverlening omtrent Q-koorts
Voor drs. F.S.M. Stom, RIVM/cGM
Door Dr. P.G. van der Velden in samenwerking met P. van Loon
 Instituut voor Psychotrauma
Datum 24-12-2009 & 29-12-2009 (addendum); addendum is verwerkt in bijlage

Geachte mevrouw Stom

Naar aanleiding van uw verzoek (dd. 23-12-2009), beschrijven wij hieronder ons advies omtrent de psychosociale hulpverlening (PSH) voor betrokkenen van de ruimingen i.v.m. de Q-koorts, en besmette personen.

Het advies moest in zeer korte tijd worden geschreven. Wij hebben om deze reden met name gekeken naar wat op dit moment bekend is over de PSH in het kader van de Q-koorts en of dit reden kan zijn andere of extra hulpverlening te organiseren.

Wat de ruimingen betreft het volgende: door de VWA wordt gedurende het geheel proces rondom de ruimingen aandacht besteed aan het welzijn van de veehouder, zijn gezin en eventuele medewerkers. Reguliere hulpverleningsinstanties zijn in Nederland zoals gewoonlijk bereik- en beschikbaar. Naast de aandacht van de VWA voor het welzijn van de veehouder en de beschikbaarheid van regulier zorg/hulpverlening wordt extra PSH geboden door LTO aan hun leden en andere maatschappelijke organisaties, ketenpartners van GGD NL en Arbo-partners van de VWA. Het ontbreekt ons op dit moment aan gegevens om een inhoudelijk oordeel te kunnen geven over de eventueel geboden zorg.

Bij dit advies hebben wij ons laten leiden door het volgende. Op dit moment wordt volgens plan een relatief beperkt aantal bedrijven geruimd, verspreid over heel Nederland. Dit maakt het onaannemelijk dat bestaande (hulpverlenings) instanties, zoals huisartsen, GGD, maatschappelijk werk, LTO en andere agro-dienstverleners mogelijke hulp- en ondersteuningsvragen niet kunnen verwerken (dat de vraag het aanbod ruim overstijgt). Daarbij geldt ook dat de ruimingen goed kunnen worden voorbereid en over een reeks van weken zullen plaatsvinden.

Psychosociale zorg begint niet ná de ruimingen, maar reeds in de periode ervoor. Daarbij gaat het met name om dat betrokken veehouders snel mogelijk weten waar zij aan toe zijn (reduceren van onzekerheid), helderheid hebben over wanneer en de wijze waarop een en ander - bijvoorbeeld indien van toepassing de ruiming - wordt uitgevoerd (weten waar hij zich op kan/moet voorbereiden), wat zijn de mogelijke consequenties voor zijn bedrijfsvoering (toekomstperspectief); hoe zij deze kunnen opvangen en waar zij mogelijk een beroep op kunnen doen voor wat betreft ondersteuning in deze. In tegenstelling tot acute rampen, is hier sprake van een voorbereidingstijd. Dit geldt zowel voor betreffende boeren en hun gezinnen, als voor alle partijen die bij de ruimingen zijn betrokken. Binnen LNV en agro-hulpverlening is, op basis van vorige diercrisis, hierin ervaring en expertise opgebouwd.

Met het oog op de psychosociale hulp staan op dit moment met name de volgende 3 vragen centraal:

1. Welke groepen zijn te onderscheiden die direct betrokken zijn bij de ruimingen?
2. Wat is momenteel beschikbaar/geregeld voor de ondersteuning of hulp aan deze betrokkenen?
3. Op welke vlakken liggen mogelijk risico's waarmee rekening gehouden moet worden?

Wat de groepen betreft die op de één of andere manier direct bij de ruimingen zijn betrokken, kunnen op dit moment de volgende groepen worden onderscheiden:

- A. Boeren, hun gezinnen en medewerkers,
 - B. Degenen die de ruimingen uitvoeren (incl. Dierenartsen VWA), en overige voornamelijk logistieke partijen (zoals Rendac),
 - C. Bedrijfsdierenartsen,
- Daarnaast bestaat een groep mensen die aan den lijve met de q-koorts te maken hebben/hadden.
- D. (Ex-)Patiënten met Q-koorts.

Voor ons advies omtrent de psychosociale hulpverlening zullen per onderscheiden groep, de drie vervolgvragen worden beantwoord en worden voorzien van een conclusie en advies.

A. Boeren, hun gezinnen en medewerkers

Boeren, hun gezinnen en medewerkers kunnen met diverse bronnen van stress worden geconfronteerd, variërend van de aanblik van gedode dieren, emoties van aanwezigen tot en met financiële problemen en zorgen over de bedrijfscontinuïteit (zeker ook wanneer betreffende veehouder bij eerdere diercrisis ruimingen heeft meegemaakt). Zaak is deze bronnen zoveel als mogelijk te reduceren. Mogelijke stressreacties zijn slaapproblemen, woede, neerslachtigheid en dergelijke.

De ruimers (VWA-medewerkers) zijn erop gericht het ruimen 'zo netjes' mogelijk te laten verlopen. Zij zullen hun uiterste best zullen doen de spanning voor de veehouder en zijn gezin zo beperkt mogelijk te houden. Vanwege het niet-acute karakter van deze ruimingen, zullen veehouders hun eigen afwegingen maken kinderen zonnodig tijdelijk elders onder te brengen, wanneer de ruimingen plaatsvinden.

In voorkomende gevallen zullen zij de veehouder en eventueel gezinsleden verwijzen naar de reguliere (zorg)instellingen. Daarbij valt te denken aan agro-hulpverlening, geestelijk verzorgers, huisarts, eigen vertrouwde dierenarts. Verder hebben de directie VDC van LNV en GGD Nederland een reeks praktische afspraken gemaakt om te zorgen dat de psychosociale zorg verder in gang gezet kan worden (zie verder nota: 'Psychosociale zorg bij bestrijding Q koorts').

Mogelijke risico's zijn dat (hulpverlenings-) instanties langs elkaar gaan werken en dat er een 'overkill' aan hulpverlening op gang komt. Een ander punt is dat psychosociale hulpverlening niet vereenzelvigd moeten worden met "gesprekken met betrokken over hun emoties". Door bijvoorbeeld goede ondersteuning te bieden bij problemen over financiën en bedrijfscontinuïteit, wordt al veel psychosociale zorg verleend. Dat geldt ook voor andere ondersteuningsactiviteiten. Dit laat onverlet dat -naast de reguliere hulpverlening- volgens onze informatie GGD'en bereikbaar zijn voor vragen op het terrein van psychosociale hulpverlening.

LTO zal de geruimde bedrijven bezoeken en ook expliciet aandacht zal besteden aan de psychosociale aspecten van de ruimingen. Onduidelijk is of LTO in principe alleen de veeboeren benadert die lid zijn van LTO, wellicht worden dus niet alle veehouders door LTO benaderd. Ons is onbekend hoeveel veehouders waarvan het bedrijf geruimd gaat worden, lid zijn van LTO. Dit betekent dat er bij toekomstige ruimingen in principe twee groepen zijn te onderscheiden: veehouders die wél en veehouders die niet door LTO worden bezocht.

Conclusie en advies: gezien de huidige reeds in gang gezette activiteiten en het feit dat het zeer onwaarschijnlijk is dat (hulp)vragen het reguliere (hulpverlenings-) aanbod ruim overstijgt, mag er op dit moment op vertrouwd worden dat, waar nodig, psychosociale zorg wordt verleend. Wel is het raadzaam om, na tussentijdse interne beleidsevaluaties, over enige tijd (bv. 2-3 maanden na de ruimingen) op een systematische wijze te inventariseren of en met welke problemen boeren, hun gezinnen en medewerkers nog zitten. Voor een nadere operationalisatie daarvan verwijzen wij naar het gezondheidsonderzoek advies van cGM. Naar alle waarschijnlijkheid maakt ondersteuning van boeren voor de financiële gevolgen (bv. in verband met bedrijfscontinuïteit) van de ruimingen belangrijk deel uit van de psychosociale nazorg. Vraag is nu of hier een leemte ontstaat als LTO alleen hun leden bezoekt. Om deze reden adviseren wij te overwegen of en hoe deze ondersteuning door andere agro-hulpverleners moet of kan worden geboden.

B. Degenen die de ruimingen uitvoeren (incl. Dierenartsen VWA), en overige voornamelijk logistieke partijen (zoals Rendac).

De medewerkers van VWA zijn in het kader van voorbereidingen op de bestrijding van dierziekten opgeleid en getraind in het herkennen en omgaan met stressreacties zowel bij getroffen veehouders als bij henzelf. In het kader van de Arbo-wetgeving is een psychosociaal opvangsysteem ontworpen en inmiddels ook operationeel voor alle betrokkenen die gedurende de crisis onder de 'vlag' van het Ministerie van LNV werkzaam zijn.

Mogelijk risico is dat, wanneer een reeks ruiming en zonder verdere incidenten zijn verlopen, de vermoeidheid een rol gaat spelen, routinematig werken insluip, men enige scherpte verliest om veehouders goed te bejegenen. Dit kan onnodige irritaties en agressie opwekken vanuit veehouders, tegen de ruimers.

Conclusie en advies. Vooralsnog is er geen indicatie dat dit 'zorgsysteem' tekortschiet en aanvullende hulpverlening wenselijk/noodzakelijk is. Punt van aandacht is dat de VWA-medewerkers telkens opnieuw rekening houden met specifieke omstandigheden van betreffende veehouders en dat ze deze 'scherpte' tot de laatste ruiming dienen te behouden.

C. Bedrijfsdierenartsen

De eigen bedrijfsdierenartsen van de veehouders kunnen een rol vervullen in de ondersteuning naar de veehouder ten tijde van de voorbereiding op en het daadwerkelijke moment van sederen en euthanaseren van de dieren. Geheel in samenspraak met de teamleider van de VWA kan een eventuele actieve rol van de bedrijfsdierenarts worden afgesproken. Voor deze groep zijn - voor zover bekend - geen aparte afspraken gemaakt voor eventuele psychosociale ondersteuning.

Conclusie en advies: Mogelijk kan GGD NL - welke nu een coördinerende rol vervult voor de getroffen veehouder en niet onder de 'vlag van' het Ministerie van LNV werkende professionals - ook hierin een coördinerende rol vervullen. Het ligt niet in de lijn van verwachtingen dat door deze beroepsgroep uitgebreid een beroep op psychosociale zorg wordt gedaan.

D. (Ex-)Patienten met Q-koorts

In 2009 zijn circa 2100 mensen besmet en 6 mensen overleden ten gevolge van de Q-koorts. Al deze mensen (en nabestaanden) zijn bekend binnen de gezondheidszorg (m.n. huisarts). Verwacht mag worden dat deze mensen, zoals bij andere ziektebeelden of overlijden, de normale zorg ontvangen (bv. vanuit huisarts, ziekenhuis). In tegenstelling tot bijvoorbeeld de legionella uitbraak in Bovenkarspel, is hier geen sprake van een situatie waarin de gezondheidszorg ineens geconfronteerd met een uitbraak waarvan niet direct duidelijk is wat er precies gaande is. Op dit moment zijn ons geen verdere signalen bekend dat de normale psychosociale aspecten van de zorg voor deze mensen niet goed verloopt, of onverwachte complicaties oplevert die verdere ondersteuning behoeven. Wel blijken al initiatieven ontplooit te worden vanuit de patiëntengroep zelf om te komen tot een patiëntenvereniging of platform. Dit platform zal zich richten op lotgenotencontact maar ook op de ondersteuning bij de lange termijn effecten van een (laat) behandelde Q koorts infectie.

Conclusie en advies: Er zijn op dit moment geen indicaties dat aanvullende activiteiten omtrent de normale psychosociale hulp voor deze mensen, noodzakelijk zijn. We adviseren de landelijke overheid te overwegen genoemde lotgenoten contacten te faciliteren. Het RIVM verschaft op haar site uitgebreide informatie over de Q-koorts.

Tot slot

Dit advies is geschreven op basis van de huidige situatie en vooruitzichten. Een aantal omstandigheden kunnen grondig wijzigen, zoals de aantallen bedrijven waar geruimd moet worden en verzet vanuit de veehouders tegen de ruiming. Bij een (grote) toename van het aantal ruiming komt mogelijk het huidige individuele hulpverleningsaanbod onder druk te staan. Bij een (grote) toename van verzet, zijn eventuele ordeverstoringen en rellen niet uit te sluiten. In dergelijke nieuwe omstandigheden zullen (hulpverlenings-)instanties hun tot nu toe gevoerde beleid mogelijk moeten aanpassen.

